

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНО-ТВОРЧОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто професійно-педагогічну культуру викладача вищої школи як інтегральну якість особистості педагога-професіонала, як умову і передумову ефективної педагогічної діяльності, як узагальнений показник професійної компетентності викладача і як мету професійного самовдосконалення. Визначено, що професійно-педагогічна культура викладача вищої школи – це спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності і спілкування, направленою на освоєння, передачу і створення педагогічних цінностей і технологій.

Ключові слова: культура, професійна діяльність, педагогічна діяльність, професійна культура, педагогічна культура, професійно-педагогічна культура, особистість, самосвідомість, педагогічне мислення, творчість.

Постановка проблеми. Звернення до проблеми культури в педагогічних дослідженнях сьогодні є надзвичайно поширеним явищем, оскільки освіта є транслятором культури, і таким чином, впливає як на рівень загального розвитку, так і на професійне становлення особистості. Саме культурологічний підхід розглядає професійну культуру в контексті загальної культури. Реалізація культурологічного підходу, по-перше, сприяє збереженню та розвитку загальної культури, а по-друге, створює сприятливі умови для розвитку професійної культури, зокрема, педагогічної культури, в процесі діяльності викладача у вищому навчальному закладі.

Однак, оскільки професійна діяльність викладача стає все більше зорієнтованою не тільки на відтворення культури, алей на її створення і трансляцію, ми пов'язуємо професійний розвиток педагога з його особистісним зростанням, із становленням педагога як цілісної особистості. Забезпечення такого розвитку в процесі педагогічної діяльності викладача обумовлює необхідність аналізу особистісно-творчого компонента професійно-педагогічної культури викладача вищої школи, як найважливішого феномена соціокультурної компетентності, що відображує цілісний професійний і особистісний розвиток педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження О. В. Барабанщикова, Т. Ф. Білоусова, К. Д. Борича, Р. Брунера, Н. Є. Воробйова, С. Б. Єлканова, І. А. Зязюна, І. Ісаєва, В. А. Кан-Калика, Г. М. Кочетова, Н. В. Кузьміна, І. М. Моделя, Н. Г. Ничкало, Л. Трубриджа, В. Файнберга, В. Цифройнда та ін., слід зазначити, що професійно-педагогічна культура викладача представлена різними підходами до визначення її сутності, змісту, структури та функцій. Деякі вчені ототожнюють поняття «педагогічна культура» з поняттям «професіоналізм педагога». Б. Дьяченко визначає його як психолого-педагогічний феномен, який ґрунтується на педагогічній культурі й професійній самосвідомості, що являє собою складну діалектичну взаємодію педагогічного мислення, педагогічних здібностей, професійних знань і вмінь, індивідуально-особистісних характеристик педагога, які виявляються в його духовності, інтелігентності, гуманізмі й реалізуються в творчій педагогічній діяльності.

Також слід зазначити, що аналіз професійно-педагогічної культури свідчить о двох напрямках дослідження культури, а саме – культури суспільства та культури особистості, які між собою взаємопов'язані, розвивають та збагачують один одного. Тому, при розгляді професійно-педагогічної культури як елементу культури суспільства стає можливим вивчення педагогічних явищ і процесів в контексті педагогічних цінностей, технологій, рівнів і напрямів творчої самореалізації особистості.

Крім того, складність педагогічної діяльності проявляється в різноманітності її компонентів, в різноплановості взаємозв'язків між ними, а також між цими компонентами і зовнішнім середовищем. Професійна діяльність викладача, безумовно, спрямована на творчу трансформацію нового знання, теорії або концепції, завдяки чому відбувається реалізація власних інтелектуальних можливостей, досвіду та відтворення певних цінностей.

Таким чином, можемо зробити висновок, що професійно-педагогічна культура – це сфера творчого застосування та прояву педагогічних здібностей особистості викладача.

Метою статті є дослідження особливостей особистісно-творчого компонента, професійно-педагогічної культури викладача вищої школи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проблема культури завжди актуальна. Її

досліджують філософи, політологи, соціологи, культурологи, психологи та педагоги. Культура – історично певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, які виражені в типах і формах організації життя і діяльності людей, в їхніх взаємовідносинах, а також в створенні ними матеріальних і духовних цінностей. Виділяють три основних процеси культури:

- трансляція (передача елементів культури від однієї людини до іншої);
- реалізація (регулярне відтворення у вигляді стійкої конфігурації соціального життя);
- асиміляція новизни («окультурення» того нового, що виникає в соціальному житті в силу прояву творчих можливостей людини та з інших причин).

Всі ці процеси сприяють прогресивним змінам у житті суспільства та служать механізмом трансляції в будь-якій сфері людського буття, особливо, в професійній діяльності. Діяльність – основна форма активності людини та головна умова її розвитку. Аналізуючи характер взаємозв'язку діяльності та культури, необхідно зауважити, що не будь-яку діяльність і не будь-який її результат можна характеризувати як певний рівень культури. Високий рівень культури діяльності визначається тим, що вона не тільки сприяє появі суспільно корисних продуктів, а й розвиває, вдосконалює саму особистість. Головна мета культурного розвитку особистості – реалізація творчих можливостей людини, набуття професіоналізму [4].

Поняття «професійна культура», за Г. Баллом є ширшим порівняно із «культурою професійної праці», бо охоплює й низку якостей, передусім моральних, що їх гідні представники відповідних професій виявляють і за межами виконання своїх трудових функцій [2].

Аналізуючи суперечливий характер людської діяльності, треба зауважити, що професійна культура розглядається нами як певний ступінь оволодіння професією, як соціально-культурне явище, яке має складну структуру, котра включає предмет, засоби для вирішення професійних завдань і результат професійної діяльності. У дослідженнях багатьох педагогів та психологів висвітлюються проблеми структури, сутнісних характеристик особистості та її діяльності, окреслюються шляхи розвитку професійної культури особистості.

Так, зокрема, Е. Клементьєв зазначає, що професійна культура спеціаліста – «не мозаїка часткових культур», а процес розвитку цілісної особистісної культури, критеріями сформованості якої є взаємопов'язані між собою світогляд і методологічне мислення, в основі яких лежить «культурне» знання, що розвиває особистість, внаслідок чого саме знання слугує основою професійної культури [6].

В. Правоторов вносить суттєве доповнення про те, що професійна культура є «найважливішою духовною якістю особистості, яка проявляється в здатності знаходити задоволення в процесі праці» [8]. Дослідник також зазначає, що професійна культура спеціаліста – це системна якість, вихідними елементами якої є знання, практичні уміння й навички, власні соціальні якості, що характеризують ставлення особистості до світу соціальних цінностей.

На думку В. Семиченко, з-поміж компонентів професійної культури можна виділити наступні: формування наукового світогляду, оволодіння складними прийомами роботи, професіоналізація мислення, формування індивідуального стилю діяльності, оптимізація індивідуальної системи життєвих та професійних цінностей, засвоєння творчого підходу до вирішення пізнавальних і практичних завдань, формування стійкої професійної позиції тощо [9].

Визначаючи особливості професійної культури на прикладі педагогічної діяльності, С. Батракова відзначає, що викладач є «суб'єктом і представником культури», а також, що «високого рівня майстерності вчитель досягає лише на основі педагогічної творчості» [3]. Тому, поняття професійної культури І. Ісаєв тлумачить, як: «Професійна культура - спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій» [5].

Аналізуючи особливості педагогічної діяльності, С.С. Вітвицька звертає увагу на наступний логічний ланцюжок: духовна культура - професійна культура-педагогічна культура [1].

Таким чином, опрацювання теоретичних положень сучасних дослідників, дають змогу погодитись з думкою С.С. Вітвицької, яка підкреслює: "Виділення педагогічної культури, однієї з найважливіших складових суспільства, зумовлене специфікою педагогічної діяльності викладача, вчителя, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати і збагачувати культуру суспільства"[1].

Педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури, в якій найбільш повно відображені духовні й матеріальні цінності освіти та виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності,

необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості та здійснення освітньо-виховного процесу. Іншими словами, педагогічна культура інтегрує історико-культурний педагогічний досвід і регулює сферу педагогічної взаємодії.

У культурно-історичному аспекті її розглядають як таку, що за змістом є світовим педагогічним досвідом, як зміну культурних епох і як історію педагогічної науки та освіти.

У соціально-педагогічному аспекті педагогічна культура постає як явище соціальне, як характеристика особливостей педагогічної взаємодії поколінь; її носіями і творцями є педагоги, батьки, громадські вихователі, педагогічні товариства.

В аспекті діяльності педагогічних установ педагогічна культура досліджується як сутнісна характеристика середовища, способу життя, особливостей педагогічної системи, як процес руху цієї системи до нового якісного статусу.

В індивідуально-особистісному аспекті її розглядають як прояв істотних властивостей особистості, професійної діяльності та спілкування педагога з учнями.

Професійно-педагогічна культура викладача - це частина педагогічної культури як суспільного явища. Різні підходи у дослідженні суті та змісту професійно-педагогічної культури розкривають її статичні та динамічні особливості, сукупності індивідуально-професійних якостей. Різноманіття підходів до пояснення феномена педагогічної культури дозволяє представити її як інтегральну якість особистості педагога-професіонала, як умову і передумову ефективної педагогічної діяльності, як узагальнений показник професійної компетентності викладача і як мету професійного самовдосконалення. Професійно-педагогічна культура — це узагальнювальна характеристика різноманітних видів педагогічної діяльності і педагогічного спілкування, що відображає закономірності розвитку потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, здібностей людини, що вибрала професію педагога, викладача.

Досить актуальною, на сьогоднішній час є проблема взаємовідношення особистості, культури та творчості. Аналіз наукових джерел свідчить, що підходи до визначення творчості досить різноманітні. Так, на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки, все більше дослідників вважають, що творчість є специфічною здатністю кожної людини, яка може и повинна розвиватися. Разом з тим, стверджується, що творчість може бути не обов'язково створенням, вона може бути комбінацією вже відомих елементів і може розглядатися як продукт і результат діяльності особистості.

Сучасні наукові дослідження, досить ретельно, структурують види, ознаки, властивості та якості творчості. Серед багатьох класифікацій творчості виділимо поняття педагогічної творчості. Як зазначав Л. Рувинський, педагогічна творчість – здатність передбачати, емоційно переживати та оптимально вирішувати завдяки творчій уяві проблемні ситуації шкільного життя, проектувати розвиток особистості учня. На думку Р. Сульського, педагогічна творчість є організацією професійної діяльності вчителя, який на реально доступному рівні забезпечує розв'язання навчально-виховних завдань, безперервне зростання загальної і професійної культури педагога, його активної пошукової діяльності по підвищенню ефективності навчально-виховного процесу [9].

Грунтовний аналіз проблеми дослідження особливостей педагогічної творчості подано у працях багатьох дослідників: В. Андрєєв, О. Бодалев, Н. Кичук, Л. Лузіна, В. Рибалка та ін. розглядають педагогічні умови, шляхи та засоби формування творчої позиції особистості; Ю. Бабанський, В. Сластьонін, Г. Щукіна та ін. аналізують розвиток науково-педагогічного стилю мислення як першооснови становлення творчої особистості вчителя; Ю. Азаров, В. Загвязинський, І. Зязюн та ін. з'ясували механізм мислення і педагогічної майстерності; Є. Клімов, В. Мерлін, Н. Петров, Я. Понаморьов, С. Сисоєва та ін. виділяють індивідуальний стиль діяльності особистості як найважливішої ознаки її творчого характеру [10].

Таким чином, співвідношення різних трактувань та підходів до вивчення педагогічної творчості, дає нам основу для твердження, що, по-перше, поняття педагогічної творчості та творчої педагогічної діяльності є тотожним, а по-друге, що існує тісний взаємозв'язок між індивідуально-особистісними особливостями викладача, розвитком загальної культури та його творчою педагогічною діяльністю.

Особливого значення набуває власне самосприйняття себе, своєї діяльності, здатність аналізувати свої дії, думки, емоції, які служать основою для самоконтролю та саморегуляції особистості, а також є умовою свідомого розвитку творчості у професійній діяльності викладача. Тільки поєднання та взаємодія пізнавальної, емоційної, вольової і мотиваційної сфер особистості викладача обумовлює успішний прояв творчої педагогічної діяльності. Так само, як і ефективність

професійної діяльності викладача буде залежати не тільки від знань та вмінь самого педагога, а й від особливого типу мисленнєвої діяльності, яка проявляється у здатності педагогічно мислити. Розвинене педагогічне мислення, що забезпечує глибоке розуміння сенсу педагогічної інформації, переломлює знання і способи діяльності через призму власного індивідуального професійно-педагогічного досвіду і допомагає знаходити особистісний сенс професійної діяльності.

Крім цього, індивідуально-творчі якості особистості викладача вищої школи, безпосередньо, мають велике значення та впливають на особистість студента, якій є, одночасно, як об'єктом так і суб'єктом його професійної діяльності. Такі риси, як готовність до ризику, незалежність думок, критичність мислення, самобутність, сміливість уяви і думки, відчуття гумору та ін., якнайкраще характеризують творчу особистість викладача, розкривають її творчий потенціал, активну позицію (активне професійне самовиховання) та слугують рушійною силою, з погляду Е. В. Лузік, для інноваційних перетворень та спроможності змінювати навколишній світ і себе [7].

Стає очевидним, що особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури викладача вищої школи полягає у процесі самореалізації індивідуальних, психологічних, інтелектуальних зусиль та здібностей особистості педагога. Освоюючи цінності педагогічної культури, особистість здатна перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як особистісними особливостями викладача, так і характером його науково-педагогічної діяльності.

Висновки

Аналіз психолого-педагогічної літератури, дослідження діяльності викладача, теоретичні узагальнення дозволяють зробити висновок про те, що особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури – це творча самореалізація особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності і спілкування, які направлені на освоєння, передачу і створення педагогічних цінностей і технологій. Це сфера творчого застосування і прояву педагогічних здібностей, в якій викладач реалізує свої індивідуальні сили і опосередковує процес освоєння етичних, естетичних, правових і інших відносин, тобто особа, впливаючи на інших, творить себе, визначає свій власний розвиток, реалізуючи себе в діяльності.

Формування інноваційного індивідуального стилю педагогічної діяльності, готовності до систематизації, узагальненню свого власного досвіду, а також досвіду своїх колег стає неодмінною характеристикою творчої діяльності викладача вищої школи.

Список використаних джерел:

1. Бабич М., Вітвицька С.С. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном: збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 77 – 80.
2. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної професійної освіти. // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І. А. Зязюна і Н. Г. Ничкало. – К., 2003. – С. 51– 61.
3. Батракова С. Н. Проблема самосознания учителя как «человека культуры» // Психология обучения: Дайджест российской и зарубежной прессы. – 2003. – № 2. – С. 9 – 13.
4. Болодурина Э. А. Теоретико-методологические предпосылки изучения и формирования профессиональной культуры студентов. // Педагогическое образование и наука. – 2007. – №4. – С. 75 – 83.
5. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 208.
6. Клементьев Е. Д. Социально-философские аспекты образования // Вопросы философии. – 1984. – №11.
7. Лузік Е. В. Креативність як критерій якості підготовки фахівців профільних ВНЗ України // Вища освіта України. 2006. – № 3. – С. 76 – 82.
8. Правоторов В. А. Профессиональная культура специалиста и динамика ее формирования на этапе «вуз-производство» // Вестник Харьковского университета. – 1985. – №5. – С. 18 – 32.
9. Семиченко В. А. Пути повышения эффективности изучения психологии. – К.: Магістр-S. 1997. – С. 124.
10. Сисоева С.О., Соколова І.В. Проблеми неперервної освіти: тезаурус наукового дослідження. К.: Видавничий Дім «ЕКМО», 2010. – С. 362.

Н. И. Демченко

ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНО-ТВОРЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Резюме. В статье рассмотрена профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы как интегральное качество личности педагога-профессионала, как условие и предпосылка эффективной педагогической деятельности, как обобщенный показатель профессиональной компетентности преподавателя и как цель профессионального самосовершенствования. Определено, что профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы - это способ творческой самореализации личности преподавателя в разнообразных видах педагогической деятельности и общения, направленной на освоение, передачу и создание педагогических ценностей и технологий.

Ключевые слова: культура, профессиональная деятельность, педагогическая деятельность, профессиональная культура, педагогическая культура, профессионально-педагогическая культура, личность, самосознание, педагогическое мышление, творчество.

N. Demchenko

PECULIARITIES OF THE PERSONAL AND CREATIVE COMPONENT IN PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CULTURE OF HIGH SCHOOL TEACHERS

Summary. The article deals with vocational and pedagogical culture of the high school teacher as an integral personal quality of the teacher-professional, as a condition and prerequisite for effective teaching activities, as a generalized indicator of the teacher's professional competence and the goal of his or her professional self-improvement. It was determined that professional and pedagogical culture of the high school teacher is a way of creative self-realization of an individual teacher in various kinds of educational activities and communication aimed at the development, transfer and creation of pedagogical values and technology.

Keywords: culture, professional activities, educational activities, professional culture, pedagogical culture, professional and pedagogical culture, identity, self-awareness, pedagogical thinking, creativity.